תלמוד בבלי · אחרונים · שערי תורת בבל · סדר נשים

שערי תורת בבל על כתובות

רבי זאב וולף רבינוביץ'

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שערי תורת בבל על כתובות

רבי זאב וולף רבינוביץ'

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שערי-תורת-בבל-על-כתובות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611161422 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ה. 5
דף ה: 5
דף ז. 5
דף ח. 5
דף ט. 6
דף י. 6
דף י: 6
דף יז. 6
דף כא. 6
דף כג. 6
דף כח: 7
דף כט. 7
דף ל. 7
דף לג: 8
דף לט: 8
דף מט: 9
דף נ. 9
דף נ: 9
דף נא. 9
דף נא: 10
דף נז. 10
דף ס: 10
דף סא: 10
דף עג: 11
דף עט: 11
דף פג. 11
דף פד: 11
דף צח. 12
דף ק: 12
דף קג: 12
דף קד. 13

דף קז: 13
דף קט: 13
דף קי: 14
דף קיא: 14
דף קיב: 15

דף ה.

(ה א) **איבעיא להו בתולה וכו' ונבעלת ברביעי וכו'**.—יש לתמוה למה לא פשטינן לה מדתנן בנדה פ"י מ"א (ומובא לקמן ו ע"א): "ובה"א עד מוצאי שבת ד' לילות". דאי איתא דנבעלת ברביעי 'יום אחד וד' לילות' מיבעי ליה, אלא ש"מ שאינה נבעלת אלא בחמישי. ולפ"ז ניחא נמי דנקט "ארבעה לילות", דלכאורה הוא מיותר (עי' מה שהוכיחו מזה לקמן ו ע"א וע"ב) אלא דקמ"ל שאינה נבעלת ברביעי.

דף ה:

(ה רע"ב) **זו זרת**.—בערוך ע' אצבע כתב: "אצבע קטנה שמה זרת למדוד ממנה עד גודל למדידת החשן". ומבואר יותר בס' האורה לרש"י סי' מו: שמפזר כל אצבעותיו זו מזו כפי יכולתו ומודד מגודל דרך כל ראשי האצבעות עד הזרת (ועי' כעין זה בפרדס לרש"י ריש סי' לז).

דף ז.

(ז סע"א) **אמר רב נחמן אמר לי הונא בר נתן**.—צ"ל: אמר לי הונא (סתם), וכ"ה בריב"ף ורא"ש [ובכתב־יד מינכן] ובשאילתות פ' חיי סי' ט"ז ובה"ג ריש הל' כתובות[1].

דף ח.

(ח רע"א) **שמח תשמח רעים האהובים כשמחך יצירך וכו'**.—באור ענין זה לדעתנו הוא ע"פ הנודע, שטרם יאכל אדם הראשון מעץ הדעת טוב ורע לא ידע תאוה גופנית וחמדת בשרים, לכן היו שניהם ערומים ולא יתבוששו, והתחברם יחד היה רק לשם פריה ורביה ללדת בנים ובנות. ובכן גם אנחנו מברכים את הרעים האהובים, שאף הם לא יתכוונו בזיווגם יחד לשם תענוג והנאת הגוף בלבד, כי באופן זה מותר לאדם מן הבהמה אין, וחרפה היא לנפש האדם העולה למעלה. אבל בעצם יכוונו לשם מצוה ולקיום המין, ואף כי מזה יהיה להם גם תענוג גופני אין בכך כלום, וכענין שאמרו "טובת הנאה אינה ממון".

[1] ונעלמה גירסא זו מסה"ד ע' הונא בר נתן, שכתב ע"ז: צ"ע, ומבעל ס' דורות הראשונים (ח"ג דף מ"ו) שכתב, דרב נחמן זה הוא רב נחמן ב"ר הונא, שמלך בשנת תשס"ג לשטרות, דהיינו כ"ה שנה אחרי מות רב אשי.

דף ט.

(ט סע"א) **התם אונס הוה**.—עי' מ"ש ביבמות לה א.

דף י.

(י ע"א) **כתובות אשה מן התורה**.—עי' מ"ש ביבמות מח ב.

דף י:

(י ע"ב) **תנחומים של הבל וכו'**.—כעין זה בב"ב טז ב.

דף יז.

(יז סע"א) **מאבולא ועד סיכרא**.—עי' רש"י, ומצינו ג"כ "סיכרא" שם עיר (עי' לקמן ק ע"ב וחולין צד ב).

דף כא.

(כא סע"א) **כי אתא רמי בר יחזקאל אמר לא תציתינהו וכו' משמיה דשמואל איקלע רבנאי וכו' הכי אמר שמואל עד ודיין מצטרפין**.—כן הגיה רש"י, ומשום שלפניו היה הנוסח "עד ודיין מצטרפין" שהוא ממש כמו שאמר רב יהודה, הרי מוכרח שאם דברי רבנאי הם סוף דברי רמי, שגם דברי אמימר ורב אשי הם מדברי רמי, ולפיכך הוצרך רש"י להגיה. אבל הגירסא האמיתית נמצא בתוספות רי"ד כאן: "דאיקלע רבנאי אחוה דרחב"א לקמן למיזבן שומשמי ואמר הכי אמר שמואל עד ודיין אין מצטרפין", ועד כאן הוא מדברי רמי, ומה שאמר אמימר מילתא באפי נפשה היא ואדברי רב יהודה דלעיל קאי (דוה"ר ח"ב צד רפ"ה).

דף כג.

(כג סע"א) **א"ל ר' חנינא לרב שמן בר אבא פוק וכו'**.—נ"ל דר' שמן בר אבא ור' חייא בר אבא ושמואל כולם בני אבא בר אבא הכהן הם, דכאן מבואר דר' שמן בר אבא כהן היה, וכן ר' חייא בר אבא היה כהן כמבואר בירושלמי ברכות (פ"ג ה"א, ו ע"א). ועוד שרב שמן בר אבא מוצאו מבבל, כמבואר בחולין צג ב (וכן בירושלמי שבת פ"ו ה"ב, ח סע"א; ושם הוא מכונה: שמעון בר בא או שמעון בר אבא). וכן ר' חייא בר אבא היה מבבל, כמבואר בשבת קה ב. ועוד היו להם שני אחים: פנחס אחוה דמר שמואל (מו"ק

יח רע"א, מגלה כב א ועוד) ור' בנאי אחוה דר' חייא בר אבא שבא לפני שמואל (לקמן נ ע"ב[3]) או רבנאי (לעיל כא רע"ב[2]). ואפשר שגם ר' נתן בר אבא (הנזכר בביצה לב ב וב"מ מא א) היה להם אח ששי.

(כג א תוספות) **ד"ה עדי וכו' דבשבויה נמי איכא איסור סקילה אם נשאת לכהן שישמש בנה וכו'**.—אין זה נכון, דמשנה שלימה שנינו בתרומות רפ"ח: היה עומד ומקריב על גבי המזבח ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה וכו' ור' יהושע מכשיר. ודעת הרמב"ם (הל' ביהמ"ק פ"ו ה"י), שאפי' חלל ודאי ידוע שעבד עבודתו כשרה. סוף דבר: אין כאן איסור סקילה כל עיקר.

דף כח:

(כח ב) **בית הפרס שנידש טהור**.—עי' מ"ש בעירובין ל ע"ב.

דף כט.

(כט א) **קנס אין מכר לא אימא אף וכו'**.—לפי מה דמסקינן הכא מ"מ ההכרח לומר דתני "בת ג' שנים" משום קנס וכפירש"י. וא"כ קשה דהא הוה מצי למימר בפשיטות דמשום הכי תני קנס ולא מכר, דאי תני נמי מכר לא היה יכול לסיים "עד שתיבגר" דמכורה כבר יוצאה בשתי שערות, אינה מכורה אינו דין שלא תימכר. ואולי נאמר דהיינו נמי דמפרקינן הכא "אף קנס במקום מכר", דבאמת יש קנס במקום מכר, אלא שהתנא השמיט כאן מכר משום "עד שתיבגר".

(שם תוספות) **ד"ה ועל אשת אחיו וכו' בירושלמי מוקי לה בשבא עליה עד שלא מת ומת וכו'**.—יש לעיין בזה: באיזה אופן שייך זה? דאי כשעמדה בדין עם אביה - הרי כבר נפטר. ואי בשלא הספיקה לעמוד עמו בדין עד שמת-אם כן מאי איריא אביה, אפי' כל אדם שבא עליה ולא הספיקה לעמוד עמו בדין עד שמת-יורשיו פטורים מלשלם את הקנס, שעדיין לא נתחייב אביהם בדין.

דף ל.

(ל ע"א תוספות) **ד"ה איכא וכו' דאמר בהבא על יבמתו וכו' ואם נשא נשוי וכו'**.—לפנינו ביבמות (נט א) מסקינן, דמוציא בגט ואסור לקיימה, אלא שאם נשא נשוי שיהא פטור מקנס.

[2] [כ"י מינכן: רב נא'.]
[3] [כ"י מינכן: רבנא.]

דף לג:

(לג רע"ב) **אלמלי נגדוה לחמו"ע פלחו לצלמא**.—עי' בתוס' בשם ר"ת, שלא היה ע"ז ממש. אבל מצינו במדרש שהש"ר (פ"ב אות יח): א"ר חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת השם אני נותן ובלבד שיהרגוני מיד, אבל כדורו של שמד איני יכול לסבול וכו'[4]. ולפ"ז אין הכרח להוציא את צלמו של נבוכדנצר מידי ע"ז פשוטה.
(לג ב רש"י) **ד"ה ואי מיית וכו' דאי לאו לקטלא למאי חבשינן ליה**.—יש לעיין, דהא בסנה' (פא ב) אמרינן, דהורג נפש שלא בהתראה כונסין אותו לכיפה ואין ממיתין אותו. ואולי נאמר שדין כיפה אינו מן התורה כל עיקר, אלא שחכמים תקנו זה כדי שלא להרבות רוצחים בישראל, וכדעת הרמב"ם בס' המצות שרש ג', שבכל מקום שאמרו חז"ל "רמז לדבר זה מניין" אינו אלא מדרבנן. ובסנה' שם אמרו: "רמז לכיפה מנין".

דף לט:

(לט ב) **אע"פ שאמרו אונס נותן מיד כשיוציא הוא וכו'**.—בתוספתא פ"ג ה"ו מסיים עלה: "אע"פ שאמרו המפתה לכשיוציא נותן אבל בושתה ופגמה נותן מיד. מה בין נותן מיד לנותן לאחר זמן, נותן מיד אם מתה אביה יורשה; נותן לאחר זמן אם מתה בעלה יורשה". ומזה משמע דאף שכנס את המפותה - אם רצה אח"כ להוציאה נותן לה חמשים כסף. ונראה שכן הוא דין תורה, דאם לא כן נמצא שלעולם לא תקח קנס אם תתרצה להנשא לו, שלאחר נישואין יוציאנה בע"כ ויפטר מן הקנס. ולפ"ז נראה לפרש משנתנו כפשוטה "המפתה כשיוציא", דאף שאם כנסה פטור מלשלם את הקנס, מכל מקום אם ירצה לאחר זמן להוציאה בעל כרחה חייב לשלם לה מן התורה חמשים כסף בכתובתה כדאמרן. והא דפרכינן לעיל "כשיוציא אשתו היא" נפרש בניחותא: כיון שכנסה אשתו היא ודאי, ופשיטא שאם מגרשה שחייב ליתן לה חמשים כסף, שהם מאתים זוז, לכתובתה כשאר הבתולות - למ"ד כתובת אשה מן התורה. ואולי כן היה מפרש הרמב"ם שכתב (הל' נערה בתולה פ"א ה"ג), דהכונס את המפותה כותב לה כתובה כשאר הבתולות (וע"ש פלפול ארוך במל"מ).

[4] וכעין זה בב"מ פו א: אי מיקטל קטלו להההוא גברא לא מגלינא ואי נגודי מנגדין ליה מגלינא.
[5] ודלא כמה שרצה להגיה הגרי"ב: ר' יוסי בר חנינא, כגי' המשובשת שברי"ף ורא"ש. [כ"י מינכן: משו' ר' יהושע ב"ר חנינא !]

דף מט:

(מט ב) **ריש לקיש בשם ר' יהודה בר חנינא**.—כ"ה עיקר הגירסא[5], דר' יהודה בר חנינא היה רבו של ריש לקיש-עי' עירובין (יא ב) דאמרו על הא דארשב"ל בשם ר' יהודה בר חנינא "הא דרביה". וכן בירושלמי פרק זה ה"ח [כח ע"ד] באותו ענין דהכא איתא שם: רשב"ל בשם ר' יהודה בן חנניה; ועוד בירושלמי שם: ר' אבהו בשם ר' יוסי בירבי חנינה ואית דאמרי לה בשם ר' יודה בן חנינה". הרי שר' יוסי בן חנינה לחוד ור' יהודה בן חנינה לחוד. וכן חלקם לשנים ביוחסין וסה"ד. וז"ל סה"ד ע' ר' יהודה בן חנינא: "בעירובין יא ב מפרש, שריש לקיש היה תלמידו ור"ל אמר משמו כמה הלכות כתובות מט ב ובירושלמי שם"[6].

(שם רש"י) **ד"ה יארוד תנין וכו' אכזרי על בניו**.—מאיכה ד ג משמע שאינו אכזר על בניו, וכן נראה מפירש"י שם ששאב מתנחומא פ' בחקותי סי' ג, אלא שבאיכ"ר שם מבואר, שהתנין אכזר על בניו.

דף נ.

(נ ע"א) **דהוה קאי באוכלוסא דאושא**.—בפסח' עב רע"א הנוסח "באוכלוסא דאינשי", וכתב בסה"ד ערך רב יצחק בר יוסף, דבפסחים שם ט"ס וצ"ל כמו בכתובות כאן. אבל אינו מוכרח (עי' מ"ש בפסח' שם) [ובכתב יד מינכן כאן: באוכלוסא דאינשי.].

דף נ:

(נ ע"ב) **רב זן מחיטי דעלייה וכו' ומאי עלייה מעילוייא דאב וכו' מדברים טובים שנאמרו בעלייה**.—פי' דאין לומר כפשוטו, שדרך חטים להניחן בעלייה, וכמו שאמרו "נשרפו חטיך בעלייה" (ב"מ מז ב), דמאי קמ"ל בזה, והוה ליה לומר "רב זן מחיטי" ותו לא מידי.

דף נא.

(נא א) **כ"ש הכא דאיכא תרתי**.—כעין זה ביבמות קיג א.

[6] וראיתי בסה"ד ע' ר' יוסי בר חנינא שכתב: "ירושלמי סוכה נב א וכלאים כט ב אר"ל משום ר' יהודה בר חנינה ענין ההוא ט"ס וצ"ל ר' יוסי בר חנינה". וזה פלא שהרי ענין זה, שהביא מירושלמי סוכה וכלאים - אותו ענין עצמו איתא בבלי עירובין יא ב, שהסה"ד עצמו (בע' ר' יהודה בר חנינא) מייחסו אליו.

דף נא:

(נא סע"ב) **בן נצר וכו'**.—עי' רש"י. והנה בן נצר זה מוזכר בב"ר (פע"ה אות ו) ובירושלמי תרומות סופ"ח. ועי' באגרת רש"ג, שהוא מכנהו "פפא בר נצר", ומבואר שם שהוא החריב את העיר נהרדעא בשנת תק"ע לשטרות (=ד"א י"ט ליצירה). וכתב ה' גרץ בספרו דברי ימי ישראל ח"ב פט"ו (בהעתקת ה' שפ"ר ז"ל), דבן נצר זה הוא המכונה בפי סופרי העמים אודינות, שמלך בעיר תדמור (Palmyra) אשר במדבר, אחרי אשר היה מקודם ראש ליסטים. ואחריו מלכה אשתו "זנביה", ונזכרת גם היא בירושלמי שם. ובשנת ד"א ל"ג ליצירה נכבשה תדמור בידי אורליאנוס מלך הרומיים והחריבה כליל (כ"ש ביבמות יז א), ואת המלכה זנביה לקח בשבי והגלה אותה לעיר רומי.

דף נז.

(נז רע"א) **א"ל זיל כתוב לה**.—לעיל לט א מבואר, שלאנוסה לא תקינו לה רבנן כתובה, משום דלא מצי מפיק לה. ולפי זה נראה דבזמננו ובארצותינו, שמלבד תקנת רגמ"ה שלא לגרש אשה בעל כרחה עונשים על זה מדינא דמלכותא, לכן כל אשה שאבדה כתובתה- מותר להשהותה אף שלא כתב לה כתובה אחרת.

דף ס:

(ס סע"ב) **רב פפא אמר אפי' קרא**.—צ"ל: אפי' קורא[7], כנוסח רש"י, דאילו קרא (היינו דלעת) כבר מנאו אבייי.

דף סא:

(סא רע"ב) **שקל אצבעתיה אנח עליה**.—לפי פשוטו משמע שרב אשי הניח אצבעו שלו על אותו מקום (כמו "שקל באצבעתיה אנח ליה בפומיה" דלעיל), ואיני יודע מה הכריחו לרש"י לפרש: רב אשי שקל אצבעתיה דקפילא.
(סא ב) **ולא ליתן תבן לפני בהמתו**.—עי' רש"י שכתב שני פירושים. ובמנחות (סט א) משמע כפירוש ראשון (ע"ש בפירש"י).

[7][כ"י מינכן: קירא.]

דף עג:

(עג ב) **ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר' ישמעאל אם בעלו וכו'**.—צ"ל: משום ר' שמעון אם בעלו וכו'[8], וכ"ה בתוספתא קידושין פ"ד וכ"ה למטה. וכן רגיל הוא ר' שמעון בן יהודה לומר משום ר' שמעון.

(עג סע"ב רש"י) **ד"ה והא הכא וכו' דזו שהטעתו היא שהתנתה עמו**.—צ"ל: דזו שהטעות בה היא שהתנה עמה, דעניין "ע"מ שירצה אבא" היינו אביו של אותו האיש שהתנה זה עמה. וכ"כ רש"י בגטין כה ב, וכעין זה עוד שם (עה ב) "ע"מ שתשמשי את אבא", ומוכח שם (עו א), דהיינו אביו של המתנה. (וע"ע קידו' סג א ובפירש"י שם).

דף עט:

(עט ב משנה) **מפני שהן שבח בית אביה**.—פירש במ"מ (הל' אישות פכ"ב הכ"ה) שהוא כבוד להם, שיהיו לה עבדים ושפחות. וכעין זה בנימוקי יוסף רפ"ז: "שיאהבנה בעל שני ויהיה לכבוד ולתפארת לאביה, שנתן לה כלים חשובים כאלה". ולפי זה אין הפרש בין נפלו לה מאביה ובין נפלו לה מאמה. אבל מצאתי בס' מקח וממכר לרה"ג שער ז', שכתב שאם נפלו לה מאמה לא שייך שבח בית אביה.

דף פג.

(פג סע"א) **נפקא מינה לשומרת יבם**.—עי' רש"י שכתב דלענין דין ודברים לא פליגי וכו'. אבל יש לומר דפליגי נמי בדין ודברים שכתב ליבמתו: דלאביי דסבר ביבמה דידה עדיפא מידו (עי' רש"י ביבמות לט א ד"ה וקסבר) מהני; אבל לרבא דסבר דלא עדיפא ידה מידו לא מהני.

דף פד:

(פד ב) **הגודרות אין להן חזקה**.—עי' רש"י שפירש: "בהמה דקה ע"ש גדרות צאן". וכעין זה בירושלמי קידושין פ"ד ה"ב וב"ב רפ"ג: "עגלים וסייחים המקפצין ממקום למקום אין להן חזקה". ומשמע דה"ה בהמה דקה, שגם הן דרכן לקפוץ ממקום למקום; לא בהמה גסה שאין דרכה לקפוץ ממקום למקום. והנה בגטין כ ע"ב וכן בב"ב לו א מבואר, דאין חזקה לעבדים, דיש בכלל גודרות אף עבדים. ולפי זה משמע, דגם בהמה גסה בכלל, וכן נראה מפירש"י בגטין שם. וז"ל רשב"ם בב"ב שם: "גודרות צאן וכל דבר המהלך

[8] [כ"י מינכן: ר' שמעון או', ונשמט מן "שמעון" עד "שמעון".]

בדרכים". וז"ל הרמ"ה שם: "גודרות כגון כל דבר שהולך יהידי ואין מסור לשומר אין להן חזקה". וכעין זה בערוך ע' גדר ב': "כל דבר המהלך בדרכים ושווקים שיתכן לומר מעצמו נכנס או אתה הכנסתו לביתך והחזקת בו אין לו חזקה". וכן פסקו כל הפוסקים.

דף צח.

(צח א) **דההוא גברא דאפקידו גביה כיסתא דיתמי אזל וכו'**.—כנוסח הזה שלפנינו איתא גם בה"ג הל' כתובות. אבל ראיתי בס' מקח וממכר לרה"ג שער ו', שהעתיק: "כיסתא דיתמי דר' חייא בר אבין אזל". ונראה לתקן שם: "דרב הונא בר אבין, מפני שמצינו כעין זה בקידושין ח ב, שבני רב הונא בר אבין אתו לקמיה דרבי אמי.

דף ק:

(ק רע"ב) **כל דזבין מב"ד אדעתא למיפק ליה קלא הוא דזבין**.—פי' שיצא עליו קול, שהוא עשיר, ולכן הוא מרוצה לקנות אף בלא אחריות. וכעין זה בגטין (נב ב): "מינוהו ב"ד ישבע בההיא הנאה דקא נפיק עליה קלא דאיניש מהימנא הוא". ולא נודע למה הוציא רש"י כאן המאמר מפשוטו.

דף קג:

(קג ב) **ההוא יומא דאשכבתיה דרבי וכו'**.—עי' מ"ש ביבמות קכב א.

שם **שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא וכו'**.—ידוע שאצל הנשיא היו עוד שני מינויים שהיו נקראים אב"ד וחכם (עי' מו"ק כב ב וקידושין לג ב). ומבואר בהוריות (יג ב), שאב"ד גדול מחכם. וענין מינוי אב"ד נודע שהוא ממונה על כל הדיינים ודברי משפט שבין אדם לחבירו, ולפעמים היה מלמד בישיבה תלמידים וחכמים במקום הנשיא, ולכן היו מכנים אותו גם "ראש ישיבה" או "ריש מתיבתא". ועל מינוי זה אמר רבי כאן: "חנינא בר חמא ישב בראש". ועבודת החכם נראה שהיתה בכל צרכי הציבור וצרכי העיר ולפרנס העניים מן הכסף שהיה גובה מיושבי העיר. וכפי הנראה שהיה מכונה גם "חבר עיר" (עי' מגלה כז ב). ועל מינוי זה התכוין רבי במה שצוה: "שמעון בני חכם". ומה ששאלו כאן "מאי קאמר" - ענין הדברים: למה הקדים רבי לומר מי יתמנה לחכם בטרם יאמר מי יהיה נשיא, שהוא ראש כל החכמים והגדול שבהם. ולכן אמרו, דה"ק אע"פ ששמעון בני חכם וראוי להיות נשיא יותר מגמליאל, מ"מ אצוה, שגמליאל יהיה נשיא מפני שהוא הבכור. ושוב מצאתי בספר הפלאה כן.

שם **אי בעית אימא איפוך ואבע"א לעולם לא תיפוך וכו'**.—הנה לא נתברר להם מי נפטר קודם רבי או רבי חייא. אבל מזה שמצינו בירושלמי פ"ט ה"ה (וכן בקידו' פ"א ה"ד), דר' אלעזר היה תלמידו של ר' חייא רבה ואח"כ היה תלמידו של ר' יוחנן, ור' יוחנן היה מן התלמידים הקטנים בישיבת רבי (עי' חולין קלז ב), ולא זכה לראותו בפניו, כדאיתא בירושלמי ביצה (פ"ה ה"ב, סג ע"א): "ר' יוחנן ורשב"ל תריהון אמרין אנן לא זכינן לאוריתא אלא בגין דחמינן אצבעתיה דרבי מן גולגיקין[9] דידיה". וכשמת ר' יוחנן עדיין לא היה ר' אלעזר אלא כבן ששים שנה, כדמשמע בחגיגה (יג א): "כי קש ר' אלעזר נח נפשיה דר' יוחנן". ולפי מ"ש באגרת רש"ג מלך ר' יוחנן תמנין בתר ר' חנינא דהוה בתר ר' אפס דהוה בתר רבינו הקדוש. ומוכרח שר' חייא האריך ימים אחר רבי. ועוד שבזה שאמר ר' חייא "אותו היום שמת רבי בטלה קדושה" - עניינו כפי' התוס', שבטלה קדושת כהונה לכל אדם, ואין דין כזה נוהג אלא בנשיא בלבד ולא בשאר החכמים אפי' בגדולים ומפורסמים (עי' פסח' ע ע"ב וירושלמי ברכות פ"ג ה"א). עוד מצינו ביבמות (לב ב), שבר קפרא ור' חייא נחלקו בג' הלכות, וכל אחד קפץ ונשבע, שרבי אמר כמותו. וברור שמחלוקתם היתה אחרי מות רבי, מאחר שלא באו לשאול אותו איך אמר[10].

דף קד.

(קד א) **תוספות ד"ה לא וכו' דאמרינן במדרש וכו'**.—כן מצאתי בתדא"ר פכ"ו.

דף קז:

(קז ב) **לפני רבי בבית שערים וכו' לפני ר' ישמעאל בצפורי**.—נראה שצ"ל: ר' ישמעאל ברבי יוסי [כנוסח כ"י מינכן], כי הוא ואביו היו בצפורי[11]. אבל ר' ישמעאל סתם היה דר בכפר עזיז (כלאים פ"ה מ"ה), ובלי ספק שכפר עזיז היה בארץ יהודה, המכונה גם דרום (ירושלמי סוף הוריות), ששם היה מקומו של ר' ישמעאל (ירוש' כתו' פ"ה הי"א).

דף קט:

(קט ב) **אי שתקת שתקת ואי לא מהדרנא שטרא למרייהו**.—בתפארת ישראל למשנה זו (אות כז) תמה על זה, שהרי בהחזרת השטר אין המכירה מתבטלת, שהרי כבר חתמו

[9] [= נעל, מל' יונית calceus ברומית.]

[10] עי' שבועות כו א כעין זה ברב כהנא ורב אסי, שכל אחד נשבע, דהכי אמר רב, ואח"כ באו לפני רב ואמר כחד מינייהו.

[11] עי' עירובין פו ב ומו"ק כא א -כנוסח רי"ף ורא"ש שם.

עדים על שטר מכירתו. ותירץ דהמכוון הוא שיחזור וימכור להם. וחזר והקשה דא"כ למה צריך למהדר למרייהו דוקא, דיכול נמי למכור לארבעה אנשים אחרים (וע"ש מ"ש ע"ז). ולדעתנו יש לתרץ דאה"נ, אלא "למרייהו" הוא אשגרת לישנא מב"ק ח א [ובכ"י מינכן כאן ליתא!], דהתם דוקא "למריה" הוא (ועי' מ"ש בתמורה כט ב). ונעלם ממנו מ"ש הרמב"ן במלחמות ריש ב"ק עלה דאיתא התם (ח א) "אי שתקיתו ושקליתו כדינייכו שקליתו ואי לא מהדרנא שטרא דזיבורית למריה ושקליתו כולכו מזיבורית", דבמתנה גמורה צריך ליתנו לו לוקח ללוה, שהרי בהחזרת השטר לא בטלה מכירתו ולא חזרה, כדאיתא בפרק גט פשוט (קסט א) וכו'. וגם על סוגיא דהכא כתב דה"ק ליה אתינא מכח ארבעה דלא מצית לאשתעויי דינא בהדייהו הילכך כדינייהו נמי דיינינא ליה דמה מכרו לזה כל זכות ומהדרנא לאו דוקא ע"כ. (וע"ע ביבמ' לט א).

דף קי:

(קי ע"ב) **לאתויי עבדים**.—לפירש"י היינו עבדים עבריים. ולפ"ז אפשר שאף מה שאמר בסיפא "ואין הכל מוציאין לאתויי עבד שברח מחו"ל לארץ" היינו בעבד עברי. ולפ"ז תתיישב קושיית התוספות כאן (ד"ה ה"ג) מפרק השולח. אבל הרמב"ם והראב"ד בהל' עבדים (פ"ח ה"ט) מפרשי לה בעבד כנעני. ובר"נ על הרי"ף כאן מפרש רישא בעבד עברי וסיפא בעבד כנעני.

דף קיא.

(קיא רע"א) **שלש שבועות הללו וכו'**.—פי' שתים מהן בלשון אחד "השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ" (שה"ש ב ז, ג ה) ועוד "השבעתי אתכם בנות ירושלם מה תעירו ומה תעוררו את האהבה עד שתחפץ" (ח ד). ועוד יש שם שבועה אחת בלשון אחר "השבעתי אתכם בנות ירושלם אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני" (ה ח). ומשום שאין בשבועה זו לשון עוררות לא נמנתה בחשבון. אבל בשהש"ר פ"ב איתא: ר' חלבו אמר ארבע שבועות יש כאן (ע"ש). הנה צירפו גם שבועה זו עם השלש (ועי' מ"ש מהרש"א כאן). שוב מצאנו כזה בס' נצח ישראל למהר"ל מפראג פכ"ד (ע"ש).

שם **אחיו נשא גויה וכו'**.—ח"ו שר' חנינא יכנה לבת ישראל כשרה שנולדה בחו"ל והיא דרה שם "גויה" (כדעת מהרש"א בח"א כאן), כי לא כגוים בית ישראל, אף שהם דרים בחו"ל, וגם בגלותם שכינה שורה ביניהם. אלא שכנגד ארץ ישראל, שהיא לנו כאם

רחמניה יכנה ר' חנינא את ארץ העמים "גויה". ולכן יאמר על אחיו של זה שנולד בא"י ויצא לחו"ל לישא שם אשה וישב שם, שהוא כאילו נשא גויה. ומפורש זה בירושלמי מו"ק רפ"ג, דשם נוסח אחר במליצת ר' חנינא: "אחיו של אותו האיש הניח חיק אמו וחבק חיק נכריה". ודומה לזה איתא בירושלמי כאן (פי"ב ה"ח), שאמר עולא: "לא דמי הפולטה בחיק אמו לפולטה בחיק נכריה".

(קיא סע"א) **ואם אין אתה עולה הזהר בג' דברים וכו'**.—פירש בס' אמונת חכמים (לר' אבי עד שר שלום מבאזולה), דמש"ה תלו הזהירות באם אינו עולה דוקא, דאמרינן בנדרים (כב א) על המקרא "ונתן ה' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש" (דב' כח סה), שזה כתוב בבבל דוקא. וגם שם מבואר, שהתחתוניות מדאיבות את הנפש.

דף קיב.

(קיב א) **אני ראיתי בבקעת בית שאן וכו'**.—עי' פירש"י. והנה כאן מבואר, שכל ארץ ישראל מעולה הרבה מבית שאן. ופלא שבעירובין (יט א) איתא: "גן עדן אר"ל אם בא"י היא בית שאן פתחה". ופירש"י, שפירותיה מתוקים מכל א"י. וכן בירושלמי בכורים ספ"א איתא, דבית שאן היא עיקר זבת חלב ודבש שבא"י. ועוד בב"ר פצ"ח אות כב א"ר לוי על ההיא תחום בית שאן ושמה כנרת. ושם מבואר, דכנרת היינו גנוסר בלשון ארמית. ובברכות (מד א) דפירות גינוסר חשובים ומתוקים מאד. ואולי נאמר דפירות אילנות בית שאן הם שמנים וטובים ומתוקים ומרובים מכל א"י, אבל תבואות שדותיה אינן טובות כל כך כמו בשאר א"י; שיש מקומות שמגדלים אילנות טובים ופירות הרבה ומתוקים ואינם טובים לתבואות השדה, ויש מקומות להיפך, שטובים לתבואות ואינם טובים לעצי פרי.

בדברי מהר"ם שבחדושי אנשי שם בסוף המרדכי יש ט"ס וכצ"ל: כיצד הזוז הוא שש מעה כסף, המעה הוא ארבע גרה של שמנה פרוטות, נמצא כ"ה זוז ק"נ מעה, ושבעה ומחצה מעה הוא שקראו הספר גדול, והוא הנקרא זהב בלשוננו. נמצא ש' גרה הם עשר גדולים, ת"ר גרה הרי כ' גדולים והם שני פרחי זהב ושני דוקט של כסף, שהרי הפרח הוא י"ב דינר של שש מעין שהן ע"ב מעין שהן עושין עשרה זהובים פחות דוקט שהוא י"ב גרה וכו'.

ביאור דבריו: הפרח הוא י"ב דינר או זוזים שבתלמוד. הדינר - ב' דוקט, הדוקט - ג' מעות שבתלמוד, המעה-ד' גרה שהוא האיסר שבתלמוד, והגרה - ד' שעורות, והשעורה - ב'

פרוטות שבתלמוד. והגדול או הזהב הוא שבע מעות ומחצה. ועי' בשו"ת חוט השני סי' צז, שהשיג על סוף דברי מהר"ם כאן.